

Иван М. Башчаревић¹
Универзитет у Приштини
с привременим
седиштем у Косовској Митровици
Филозофски факултет
Катедра за социологију
Косовска Митровица (Србија)

УДК 323.1(=163.41):070.48(497.115)"1986/1987"
323(497.1)"198"(093.3)
Оригинални научни рад
Примљен 04/11/2018
Измењен 30/12/2018
Прихваћен 04/01/2019
doi: [10.5937/socpreg52-19413](https://doi.org/10.5937/socpreg52-19413)

СРБИЈА У ЈУГОСЛАВИЈИ 1986/1987. ГОДИНЕ – АНАЛИЗА САДРЖАЈА ПЕРИОДИЧНИХ ШТАМПЕНИХ МЕДИЈА²

Сажетак: Рад је резултат истраживања штампаних медијских гласила, *Књижевне новине*, *Књижевна реч*, *Православље*, *НИН* и *Дуја* у периоду 1986/1987. године, применом метода анализе садржаја. Истраживање је спроведено на комплетној доступној грађи за период 1986. и 1987. године. У појединим деловима текста, а у циљу контекста догађаја, анализом су обухваћена и штампана издања која су изван временског оквира истраживања. Анализом садржаја наведених штампаних медија, аутор је дошао до закључака да је српска интелигенција у Србији била хомогена у погледу заштите српских националних интереса на Косову и Метохији. Томе су у великој мери допринеле сложене друштвене и политичке прилике у којима су српско становништво, свештенство и монаштво, као и верски објекти Српске православне цркве на Косову и Метохији, били изложени константном насиљу већинског албанског становништва. У таквим условима, косовски завет је српској интелигенцији послужио као културна подлога хомогенизације националне свести. Поред тога, правним ограничењима које је легализовао Устав из 1974, СР Србија је у политичком смислу, била немоћна да реши евидентне проблеме на Косову и Метохији. Српска интелигенција, односно новинари, књижевници, уметници, научници, академици и свештеници Српске православне цркве, настојали су да надоместе такав политички вакуум. Истицањем косовског завета и отварањем српског националног питања, стварала се подршка у јавном мњењу у Србији, да је неопходно редефинисати национални положај Срба у СФРЈ.

Кључне речи: Косово и Метохија, Србија, Југославија, српска интелигенција, косовски завет, патриотизам.

¹ ivan.bascarevic@pr.ac.rs

² Рад је резултат рада на пројекту III 47023 „Косово и Метохија између националног идентитета и евроинтеграција” који финансира Министарство за просвету, науку и технолошки развој Републике Србије. Настао је у оквиру истраживања за потребе докторске дисертације под називом *Однос српске интелигенције осамдесетих година двадесетог века према косовском питању као једног од националних интереса*, одбрањене 22. 12. 2016. године на Филозофском факултету Универзитета у Београду.

Уводне напомене

Друштвене прилике у Србији средином осамдесетих година двадесетог века биле су веома сложене. Уставом из 1974. године, Србија је постала нека врста „та-оца” својих аутономних покрајина, које су, осим појединих државних обележја (застава, химна, грб) имале *de facto* и *de jure* елементе државности (v. Bašćarević, 2013). На тај начин централни део Републике Србије налазио се у конфедералном положају са својим аутономним покрајинама. Оне су имале сопствена политичка тела, Скупштину, владу, самосталне правосудне органе и у извесној мери полицију (нарочито се мисли на Аутономну покрајину Косово у којој су полицијски службеници већином били етнички Албанци) и што је најважније *право вети*. То право је омогућавало да ниједна политичка одлука у централном делу Републике Србије, није могла да се доносе без сагласности њених аутономних покрајина. С друге стране, користећи свој независтан положај, екстремни Албанци на територији Аутономне покрајине Косово, систематски су кроз различите видове притиска и насиља над српским становништвом, настојали да етнички хомогенизују територију Косова и Метохије. Наиме, већ са променом Устава, дакле од друге половине седамдесетих година двадесетог века, а нарочито после демонстрација Албанаца 1981. године, српско становништво у мештовито насељеним местима, у Метохији, и централном делу Косова, почело је најпре постепено а потом све интензивније да продаје своја имања, куће, и станове, и да се сели у централни део Србије. Све то наравно, није могло проћи незапажено, па су бројне комисије састављене одлукама Владе Србије, али и независних тела, сведочиле да су миграције српског становништва условљавали бројни начини притисака и насиља (немогућност запошљавања, претње, застрашивање, крађе имовине, вербални и физички напади, убиства, силовања и слично) које је спроводило већинско албанско становништво. Појединачне жалбе Срба покрајинским органима судске и извршне власти, нису давале готово никаквих резултата, јер су вршене опструкције на свим нивоима, од полицијске истраге, преко самог судског поступка до доношења пресуде. Осим приватне имовине Срба, мета напада била је и имовина Српске православне цркве, и то најчешће српске вековне светиње (најугроженији су били манастири у Метохији: Девич, Зочиште, Дечани, Пећка патријаршија), свештенство и монаштво. Матрица насиља била је идентична: вербални и физички напади на свештенство и монаштво, скрнављење и пљачкање цркава и манастира, узурпација манастирских имања, сеча шума, паљење летине и слично. Влада Републике Србије реаговала је оштро. Политички руководиоци Републике Србије су у више наврата током 1986/1987. године посећивали Косово и Метохију, и упозоравали политичке руководиоце у Аутономној Покрајини да морају интензивније да стану у заштиту права Срба. Међутим, због ограничења које је узроковао Устав из 1974. године, српско руководство није могло да осим реторичке, пружи и конкретнију подршку Србима. С друге стране, албански политички представници на Косову и Метохији су то користили, реагујући благо, често негирајући евидентно насиље, прекривајући и заташкавајући насилне догађаје, понекад и директно штититећи албанске починиоце насиља. Јавност у Србији је у свему подробно обавештавана путем електронских и штампаних медија, и реакције су биле веома бурне. Новинари, нарочито недељника

НИН, и двонедељника Дуџа, педантно и чињенично су извештавали о свакој врсти насиља над српским становништвом и имовином и свештенством Српске православне цркве на Косову и Метохији. Поред новинара, у заштиту српских националних интереса одлучно су стали и српски интелектуалци окупљени у *Удружењу књижевника Србије*, *Српској академији наука и уметности* и *Српској православној цркви*. Штампана гласила, *Књижевне новине*, *Књижевна реч* и *Православље*, која су се издавала периодично, доносила су бројне текстове посвећене анализи стања на Косову и Метохији, преиспитивању последица Устава из 1974. године, миграцијама српског становништва са Косова и Метохије, насиљу и притисцима који су вршени, и истицањем *косовског завета* настојали да активирају српску националну свест и да српску друштвену, политичку и културну јавност, и јавно мњење усмере ка заштити српских националних интереса (v. Bašćarević, 2017).

1. О узорку, методи и техници истраживања

Истраживање је спроведено на комплетној доступној грађи штампаних медија: недељник *НИН* и двомесечник *Дуџа*, затим, *Књижевне новине*, гласило Српске књижевне задруге, *Православље*, штампаном медију у издању Српске патријаршије, и *Књижевна реч*, листу Књижевне омладине Србије за књижевност, уметност, културу и друштвена питања, у периоду од 01. 01. 1986. до 31. 12. 1987. године. Поред анализе садржаја комплементарно је коришћена и анализа историјског контекста у коме се појављују текстови који су предмет анализе садржаја, која подразумева смештање дискурса у одговарајући друштвено - историјски контекст. У појединим деловима текста, а у циљу контекста догађаја, анализом су обухваћена и штампана издања која су изван временског оквира истраживања. Квантитативном анализом утврдили смо најпре, 1. укупан број текстова који се баве догађајима на Косову и Метохији, током осамдесетих година двадесетог века, 2. разноврсност њихове тематике, 3. временски след у коме се појављују, 4. значај који им је додељен с обзиром на број стране на којима су штампани, односно, његово позиционирање у штампаном медију које посредно указује на важност теме. С друге стране, квалитативним приступом стечен је увид у 1. садржај текста, 2. став аутора, и 3. поруку која се таквим текстом шаље аудиторијуму, те 4. колико сам садржај експлицитно и имплицитно указује на потребу аутора да подстакне буђење националне свести, њено јачање и каснију мобилизацију. Јединицу анализе представља сваки текст у коме се указује на друштвене, политичке, културне и економске прилике на Косову и Метохији, у којима су актери појединци или читаве друштвене групе, независно од етничке или религијске припадности, и социјалних обележја (пола, година старости, места становања и сл). Најпре, сматрамо да одабрани временски оквир истраживања (1986 – 1987 година) најбоље осликава деловање и улогу српске интелектуалне елите у социјалистичкој Југославији, и њен ангажман у промовисању националних интереса, при чему је косовски завет био основно средство, и кохезиони фактор у хомогенизацији српске националне свести. При том, ако је судити према досадашњим истраживањима, системска цензура медијских садржаја није остављала довољно простора за актуелизовање било каквих идеја које би нарушавале званичан политички концепт. Из тог разлога одабир грађе за методу анализе

садржаја, морао је бити ограничен на штампана гласила чија је уређивачка политика пронашла начин да успостави баланс између захтева званичне политике, с једне стране и критичких интелектуалаца, с друге стране. Поред тога, на одабир штампаних медија на којима је извршена анализа садржаја утицала је и њихова реномираност, актуелност и утицај на аудиторијум, који се најбоље одражавао у величини њиховог тиража. Наиме, иако се радило о штампаним медијима који су неједнаког обима страна (на пример, недељник *НИН* и двонедељник *Дуја* током читавог посматраног периода штампани су у просеку, на 70 страна, док су остали двонедељници били у просеку следећег обима страна: *Православље*, 16, *Књижевне новине*, 20 и *Књижевна реч*, 28 страна), сматрамо да је њихов утицај на формирање ставова српске интелигенције, али и јавног мњења у Србији био веома значајан³. У [Табели 1](#) приказани су резултати укупног броја јединица анализе и укупног обима страна на којима је лоцирана јединица анализе према години издања и штампаном медију у периоду 1986 – 1987. година. У овом временском распону лоцирано је укупно 400 јединица анализе а њихов обим је износио 802 стране. Посматрано према појединачном штампаном медију добили смо следеће резултате: у *НИН*-у, 169 јединица анализе, обима 450 страна; у *Дуји*, 52 јединице анализе, обима 166 страна; у *Православљу*, 66 текстова који су представљали јединицу анализе садржаја, а који су се простирали на истом толиком обиму страна; у *Књижевним новинама*, 40 јединица анализе, обима 47 страна; и у *Књижевној речи*, 73 текста који су били предмет анализе садржаја, чији је обим износио исто толико страна (в. [Табелу 1](#)).

Поред тога, укупан број јединица анализе које су лоциране на почетним странама (1 – 6) сваког од посматраних штампаних медија, у периоду током 1986 – 1987. године, износио је 24%, од чега највише у *Књижевној речи*, 63, 5%, потом у *Књижевним новинама*, 28, 85%, *Православљу*, 17, 3%, док је подједнак проценат (11, 54%) текстова лоцирано у недељнику *НИН*, и двонедељнику *Дуја* (в. [Табелу 2](#)).

2. Србија у другој половини 1980–их. Анализа резултата истраживања

Поред укупног броја текстова и њиховог обима страна, као и нумерације стране на којима се појављују текстови, квантитативна анализа садржаја обухватила је и тематику текстова, где је кодекс категорија начињен након вишеструког ишчитавања текстова. У том смислу издвојили смо: 1. текстове који се односе на критику Устава из 1974. године, 2. демонстрације Албанаца из 1981. године, 3. текстови у којима су појединачни догађаји на Косову и Метохији повод написа (различите врсте насиља и притисака над појединцима и друштвеним групама, различите врсте насиља и притисака над имовином и свештенством Српске православне цркве, миграције становништва из САП Косово, личне приче као појединачна искуства о различитим видовима притисака и насиља. Такође, анализирани су и 4. текстови с нуђењем институционалног решења на Косову и Метохији (ставови појединих политичких функционера, федералног, републичког или покрајинског нивоа у вези са политичком ситуацијом на Косову и Метохији и решавањем настале кризе у овој

³ Опширније о методологији истраживања вид. Baščarević, 2016.

Покрајини, ставови интелигенције из других југословенских република у вези са политичком ситуацијом на Косову и Метохији и решавањем настале кризе у овој Покрајини. И на крају, квантитативна анализа садржаја издвојила је и 5. различите начине артикулације теме, и то: текстови засновани на поетско-књижевном, историјском или демографском дискурсу, текстови различитог новинарског жанра: истраживања и анализе, интервјуи, извештаји о појединим догађајима и сл, текстови чији су дискурс: културне, просветне или економске прилике на Косову и Метохији. У том смислу, посматрано према тематици текстова у периоду 1986–1987. година, можемо закључити следеће: највећи број текстова, укупно 76 (19%), говори о различитим видовима притисака и насиља којима је изложено српско становништво у Аутономној покрајини Косово. Истовремено, укупно 57 текстова (14,25%) прати исељавање српског становништва са Косова и Метохије, а 50 (14%) извештава о различитим видовима притисака и насиља над свештенством и имовином Српске православне цркве. Ефекат који се оваквом тематиком постиже у јавности, појачава се и личним причама и сведочењима српског становништва који су били жртве притисака и насиља. На тај начин, тематски је издвојена 31 лична прича појединаца (7,75%). Надаље, у 21 тексту (5,25%) изнети су ставови интелигенције у другим југословенским републикама, 8 текстова (2%) говори о демонстрацијама Албанаца на Косову из 1981, док 5 текстова (1,25%) преноси ставове политичке елите на савезном, републичком и покрајинском нивоу. У укупно 4 текста (1%) директно се говори о слабостима Устава из 1974. године (в. Табелу 3).

У истом периоду, поред политичког дискурса кроз који се изражава свака од тема јединице анализе, текстови су артикулисани на следећи начин: укупно 85 текстова (21,25%) су изражени путем извештаја о различитим темама у којима се обавештава о догађајима на Косову и Метохији. Надаље, укупно 70 текстова (17,5%) настоји да преко историјског дискурса поткрепи тезу о континуираној српској жртви на Косову и Метохији, настојећи да на тај начин прикаже и актуелно стање. Поетско-књижевни дискурс, у коме је артикулисано укупно 50 текстова (12,5%), у великој мери промовише косовски завет, који како је и речено, настоји да буде културна подлога у хомогенизацији српске националне свести. Затим, у укупно 21 тексту (5,25%), друштвено-политичко стање на Косову и Метохији, објашњава се кроз анализе и истраживања, док исти број тема говори и о култури, просвети и економији у овој аутономној покрајини, а 15 јединица анализе (3,75%) представљају интервјуи (в. Табелу 4).

Анализом садржаја штампаних медијских гласила, *Књижевне новине*, *Књижевна реч*, *Православље*, *НИН* и *Дуја* у периоду 1986/1987. године, уочено је следеће: 1. најпре, у циљу решавања проблема Срба на Косову и Метохији, мобилисана је читава српска интелигенција окупљена у *Удружењу књижевника Србије*, *Српској православној цркви* и *Српској академији наука и уметности*; 2. српски интелектуалци су путем медија настојали да мобилишу и целокупну јавност у Србији; 3. косовски завет је био подлога за буђење патриоских осећања српског народа, и главно обележје српског националног идентитета; 4. истицано је да национални положај српског народа на територији Републике Србије, укључујући аутономне покрајине мора бити редефинисан; 5. Аутономна покрајина Косово се мора вратити под ингеренцију Републике Србије; 6. догађаји на Косову и Метохији били су *политички*

ки *окидач* оваквих ставова. Наиме, српско становништво и српска културна баштина на Косову и Метохији, били су изложени константним видовима притисака и насиља. То је резултирало незадовољством, несигурношћу, ризиком по егзистенцију, миграцијама, и протестима против таквог неодрживог стања. С друге стране, у јавном мњењу Србије, развијао се осећај емпатије и солидарности. Истовремено, *културну подлогу* патриотским осећањима пружао је *косовски завей*, као вишевековни образац хомогенизације српске националне свести, и једно од обележја српског националног идентитета. На тај начин, „буђењем” српске националне свести, стварала се подлога за редефинисање положаја српске националне заједнице у СФРЈ. Већ крајем 1985. и још експлицитније током 1986. године, Срби са Косова и Метохије настоје да скретањем пажње, првенствено српској а у крајњој линији и југословенској јавности, укажу на евидентан проблем који постоји у САП Косово, која је, како смо назначили, Уставом из 1974. године, добила *de jure* елементе државности. Септембра 1985. године, организована је петиција 2016 Срба са Косова и Метохије, којој се после неколико месеци придружило још око 80.000 потписа. Петиција је штампана и у *Књижевним новинама*, бр. 700-701, 15. 12. 1985, како би се са њом упознала и шира јавност⁴. И поред евидентне политичке воље у Републици Србији, апели косовских Срба нису имали много успеха, углавном због ограничених надлежности републичке владе. Од тог тренутка, интелектуални кругови у Србији настоје да делују као „кооперативна” опозиција владајућој елити. Тачније, оно што су републички политички руководиоци у Србији морали да прећуте зарад политичке коректности и етикетирања које се одвијало под плаштом „великосрпског национализма”, говорили су интелектуалци. Поред *новинара*, нарочито су били активни поједини чланови *Удружења књижевника Србије*, *Српске православне цркве*, и *Српске академије наука и уметности*. Убрзо након петиције коју су организовали Срби са Косова и Метохије, уследила је још једна петиција коју је јануара 1986. године потписало 211 српских интелектуалаца. Ова петиција је значајна из два разлога. Прво, њоме је показана одлучност српске интелигенције да прихвати улогу алтернативне политичке снаге, и друго, тим текстом декларисани су циљеви радикалне политичке промене на Косову и Метохији. Основни захтев је био

⁴ Наиме, „захтеви 2016 Срба са Косова и Метохије”, изложени су у 15 тачака: 1. гаранција остваривања основних људских права гарантованих Уставом СФРЈ; 2. да СР Србија добије исти статус као и остале југословенске републике; 3. да се из органа власти САП Косова искључе сви великоалбански националисти; 4. да се јавно изнесу имена твораца пројекта геноцида над Србима на Косову, без обзира на њихов положај у СФРЈ; 5. да се откаже гостопримство емигрантима из НР Албаније насељаваним после 1941. године, којих како кажу има око 260.000; 6. да се пониште сви купопродајни уговори до сада продатих српских имања на Косову; 7. да се спроведе повратак прогнаних Срба са Косова; 8. Да се изврши надзор судских органа на Косову; 9. да се на Косову и Метохији уведе српски као службени језик; 10. да се укине истицање албанске заставе као државног симбола у САП Косово; 11. да се изврши реконструкција досијеа балиста, на којима нико не ради од 1968. године; 12. извршити рехабилитацију свих кадрова који су били жртве а ангажовани против великоалбанског шовинизма; 13. да се укине систем запошљавања према кључу 3:1 у корист Албанаца; 14. да у разматрању ових захтева учествује и делегирано представништво потписника петиције; 15. да се сви захтеви узму у разматрање што пре током 1986. године” (*Књижевне новине*, 1985, стр. 3).

увођење владавине права и поштовање демократских принципа. У петицији се говорило и о вековној жртви коју је Српски народ поднео у историји стварајући најпре, своју националну државу а потом и обе Југославије. Потписници петиције позивају савезне и републичке власти да зауставе албанску агресију над Србима на Косову и Метохији, а исељавање Срба из ове покрајине квалификују као вековни геноцид. Критикован је и Устав из 1974. године, који је централној Србији наметао подређен положај у односу на њене аутономне покрајине. На тај начин, читав систем промена које је предлагала српска интелигенција, подразумевао је враћање надлежности Републике Србије над покрајинама тј. њену централизацију у погледу политичке организације. Списак потписника петиције је и у погледу бројности и у погледу значаја, превазилазио све дотадашње индивидуалне напоре у мобилизацији „српског националног корпуса” за одбрану Срба са Косова и Метохије. Међу потписницима петиције били су: професори универзитета, научни радници, чланови Српске академије наука и уметности, адвокати, архитекте, уметници, писци, глумци, режисери, музичари, новинари, пензионисани генерали ЈНА, као и епископи Српске православне цркве. Биле су заступљене све, условно говорећи, струје које ће се касније искристалисати унутар српске интелигенције, и постати лидери или чланови новоформираних политичких партија након 1990. године. Ове чињенице говоре у прилог постојању консензуса српске интелигенције тог времена о неопходности да се пружи подршка Србима са КиМ. Либерални нагласак ове петиције био довољно снажан да одржи на окупу ову огромну и у крајњој линији климаву коалицију” (Dragović – Soso, 2004, стр. 209). Средином 1986. године почињу интензивнији протести Срба у Косову Пољу, насељу на централном Косову, у близини Приштине, које је означено као седиште покрета за заштиту права Срба са Косова и Метохије, и стални доласци у Београд, како би се пред републичком и савезном скупштином изнели захтеви за решавање проблема Срба у јужној покрајини. Истовремено, снажна подршка српске интелигенције, изражавала се у текстовима који су објављивани у штампаним медијима, или телевизијским репортажама. У том периоду, појављују се и научне студије које су се бавиле анализом односа Срба и Албанаца кроз историју, као на пример *Књиџа о Косову* (1986), Димитрија Богдановића, или књижевна и уметничка дела заокупљена алтернативама владајућој и општеприхваћеној историји. Примери за то су, *Књиџа о Милутићу* (1986) Данка Поповића, *Руски конзул* (1987), Вука Драшковића, или збирка песама *Изјон* (1985), Милана Комненића. Тако Душан Т. Батаковић, у тексту под насловом *Косово у историјској свесји нашег времена, инјервју са Димитријем Богдановићем*, објављеном у *Књижевној речи*, бр. 272, од 16. 02. 1986, преноси следеће ставове овог аутора, који говорећи о српско-албанским односима износи да су: «многе ствари окренуте на главу, многе политички веома релевантне чињенице српско-албанских односа потиснуте су или заборављене. Као да је све почело јуче или прекјуче, не даље од балканског рата 1912. године и стварања Албаније 1913. године. Неопходно је зато пружити људима поуздану историографску информацију да би се проблем упознао у његовим правим мерама и да бисмо се као народ и као вишенационална заједница одбранили од замењених теза и мистификација, од полуистина и неоснованих комплекса који нам се управо из тих извора методично подмећу” (Bogdanović, 1986, стр. 18). Д. Богдановић долази до закључка: «нема сумње да је Косово с Метохијом у

историји српског народа у средњем веку средишња област са највећом концентрацијом српског становништва, са изузетно великим економским потенцијалом у свим гранама привреде, са развијеним градовима и са таквим остварењима у уметности, без којих се култура српског народа не може ни замислити. Косово је зато симбол српске државности и културе, нешто као света земља српског народа. Светом је чини поготову жива, незаборавна успомена на Косовску битку, о Видовдану (која је, прим. И.Б.) у низу великих битака европских народа (уз Термопиле, Поатје, Куликово и друге), симбол опредељења за вредности једне остварене цивилизације, симбол националног идентитета српског народа” (Bogdanović, 1986, str. 18). У истом броју *Књижевне речи*, штампан је и приказ *Књије о Косову* Димитрија Богдановића, који је приредио Радош Љушић. Аутор приказа сматра да је ово књига «о борби Срба и Албанаца за Косово и о непрестаним сеобама у централни предео Балкана и из њега. Рекло би се вековни проблем. Читаоцу ће се наметнути суштинска мисао, да се можда српски народ истрошио у вековној борби против, не само Албанаца, већ и Турака, Бугара, Аустријанаца, Немаца и разних других видљивих и невидљивих сила и да је клонуо у последње време. Насупрот њему, Албанци нити су имали толико противника, нити су у стварању националне државе расипали своју физичку и духовну снагу. Незаморени у тој борби Албанци су сву снагу националног романтизма испојили у социјалистичком периоду” (Ljušić, 1986, str. 25). Слично је и са збирком песама *Изјон*, Милана Комненића, која је такође изазвала интересовање јавности у Србији. Најпре су у *Књижевним новинама*, бр. 683, 01. 03. 1985, стр. 2, објављени одломци из ове књиге поезије која је иначе конципирана тако да говори о протеривању српског народа са Косова и Метохије. Такође, *Књижевне новине*, бр. 700 - 701, 15. 12. 1985, штампају *Избор из збирке ђесама Изјон*, и то песме: *Лаб и Ситница*, *Жал за Метохијом*, *Ђаковица*. *Књижевна реч*, бр. 294, 10. 02. 1987, стр. 13, штампа, *Милан Комненић, изводи из збирке ђесама Изјон*: *Јесењи расвит у Подујеву*, *Муштуште*, *Страшни суд у Грачаници*, *Риданица*. У *Књижевној речи*, бр. 300, мај 1987, Милутин Срећковић, у тексту под називом *Риданице о Косову*, сматра да се «у збирци песама *Изјон*, Милана Комненића, пева о стварности српског народа на Косову, где му је огњиште од давнина, о геноциду који над њим врше албански сепаратисти (који траже, прим. И. Б.) етнички чисто Косово, и у том циљу спроводе терор коме по бездушности нема равна у етичком и правном искуству европских народа. То је један од најстрашнијих јаука у нашој књижевности, који долази из дубине историје, из патње многих косовских векова, из ових дана” (Srećković, 1987, str. 25). Надаље, у *Књижевним новинама*, бр. 740, 15. 10. 1987, Слободан Ракитић, у тексту под насловом *Песме о ејзодусу – ђриказ збирке ђесама Изјон*, истиче: „Као да је читава српска историја један велики збег, једна бежанија и стално тражење места за колевку и гроб. Тај српски збег траје већ неколико векова као једини национални континуитет. Извесни паралелизми намећу се сами приликом читања књиге *Изјон*. У цркви Самодрежи причешћивала се српска војска, уочи Косовског боја. Данас је Самодрежа симбол једног од најтрагичнијих догађаја новије српске, и ако хоћете, европске историје – убиства сина пред очима мајке⁵. Да ли је

⁵ Мисли се на убиство Данила Милинчића из села Самодрежа, поред Вучитрна на Косову, 02. јуна, 1982. године. У *Православљу*, бр. 367, 01. 07.1982, у тексту под насловом *Породица Милинчић није најустјила Косово*, приказан је детаљан опис Милинчићевог убиства

Косово наша судбина?” (Rakitić, 1987, стр. 13). Подстрек поновном сагледавању историје долазио је због све веће ескалације сукоба на Косову и Метохији, и све уочљивијем физичком насиљу над српским становништвом. Најупечатљивији пример био је „случај Мартиновић⁶”. У *Књижевној речи*, бр. 292, 10. 01. 1987, Милован Данојлић, у тексту под насловом *Случај Мартиновић*, даје приказ књиге Светислава Спасојевића, *Случај Мартиновић*, и у тексту укратко описује сам догађај и оно што се касније одиграло у болницама широм земље и на суду. Даље закључује да је према судском извештају Ђ. Мартиновић „нити крив нити прав, ни оштећен ни оштетитељ”, и пита се како је то могуће? Према аутору, кривце треба тражити међу руководством државе која се нада да ће прикривајући злочин нивелисати нетрпељивости међу народима, и прикрити стварно стање на Косову и Метохији (Danojlić, 1987, стр. 5). Овај догађај је, према мишљењу великог дела српске интелигенције, представљао симбол патње косовских Срба. Милан Комненић у својој збирци песама *Изјон* једну песму посвећује „*Флаши Ђорђа Мартиновића*”. Мића Поповић, осликава дело под називом „*01. мај 1985. јодине*”. Слика приказује

према сведочењу његове мајке Данице Милинчић, о чему постоји и телевизијски запис (у емисији „Монитор”, емитованој на ТВ Београд, 10. јуна 1982. године, Даница са млађим сином одговара на питања репортера и сведочи о догађају). Атанасије Јевтић у овом тексту износи: „Нажалост, млади људи су били умешани и у свирепу и подмукло убиство Данила Милинчића у селу Самодрежи. Жалосна Данилова мајка узалудно је покушавала да сина заштити сопственим телом, тако да је и сама била рањена у руку којом је сину штитила срце. Сирота удовица већ одавно - мужа су јој убили пре петнаест година (до данас није пронађен злочинац, свакако из исте средине!) - остала је сада са снајом удовицом и са нејачи Даниловом (једно се дете још није ни родило на свет), остала је да кука и плаче; сведоци тог плача били смо и ми. Обратила нам се за помоћ и заштиту. ‘Ово је албанска земља Енвера Хоџе’, беснео је Ферати (убица), прича старица, а сузе опет заустављају њено казивање. Тешко је, али и боље да оду. И ми смо пре четири године напустили Самодрежу, Оставили смо велико имање нову кућу до пола саграђену. Нисмо могли да се одупремо притиску који су на нас вршили. Жалили смо се, али помоћи није било, каже Софија Стојановић (70), која је из Београда дошла да прихвати комшије Милинчиће” (Urošević, 1982, стр. 3).

⁶ Наиме, Ђорђа Мартиновића из околине Ѓџилана, су у мају 1985. године, наводно, два Албанца „набила” на флашу. Случај није никада расветљен. Налази приштинских лекара говорили су да се Ђ. Мартиновић сам повредио док се самозадовољавао, док налаз београдских и иностраних лекара указује на тешке физичке повреде које је изазвало више лица. Савезни органи власти прихватили су приштински налаз и објавили га као званичну верзију догађаја, што је довело до још веће конфронтације са српском интелигенцијом и негативним последицама у јавности Србије. Осим тога у другим југословенским републикама, овај догађај је послужио као повод за демонстрацију још једног таласа цинизма. Хрватски недељник *Данас*, у чланку који је потписао сам уредник, износи да Ђ. Мартиновићеве тврдње како су га напали Албанци, представљају покушај да се избегне срамотни жиг своје средине, и прикрију сопствене хомосексуалне склоности. Недељник *Вјесник*, у сличном тону објављује текст да је Ђ. Мартиновићево самоповређивање покушај да се искористи нарастајућа хистерича против албанског национализма, и да представља исто толико срамотан чин као и дело које се преписију албанским националистима. Међутим, „случај Мартиновић” због свих контраверзи које су га пратиле, изазвао је до тада невиђено интересовање јавности, па означава прекретницу у поновном „активирању” косовског завета и пораста националних и патриотских осећања Срба. (v. Spasojević, 1986).

Ђорђа Мартиновића на крсту који подижу Албанци са флашом која је уперена према њему, док припадници полиције стоје унаоколо и немо посматрају догађај (NIN, 1989, str. 43). Веома упечатљив приказ Ђ. Мартиновићевог страдања износи и академици САНУ, творци и потписници фамозног недовршеног Меморандума из 1986. године⁷: Према њиховом мишљењу, „случај Мартиновић” је значајан не само због нарочитог, невиђеног насиља, које подсећа на најмрачнија времена турског набијања на колац, него и због упорног одбијања да се у редовном судском поступку установи и призна истина. Уместо да буде повод за потврду врховне вредности закона и људских права, тај случај је на Косову схваћен као прилика да се истакне сувереност покрајине, те да се СР Србији наметне принцип „немешања у унутрашње послове покрајине, као да се ради о међудржавном, међународном односу” (Memorandum SANU (nacrt), 1986). Током 1986. године, Срби са Косова и Метохије крећу у интензивне масовне доласке у југословенску престоницу. У *Књижевним новинама*, бр. 708, 15. 04. 1986, Бисерка Матић, у тексту - *Људи са Косова њоворе*, преноси изјаве Срба са КиМ о њиховом страдању, које су они изнели у Скупштини СФРЈ 26. 02. 1986, а потом у Сава Центру у Београду 07. 04. 1986. године. Процењује се да их је у Скупштини било око стотинак, док је у Сава центру након пребројавања било њих 550 (Matić, 1986, str. 1). Такође, Милорад Вучелић, у истом броју, у тексту под насловом *Косово – грама моћи и одговорности*, опширно извештава о минулим догађајима у којима су учествовали Срби са КиМ, од петиције из 1985, до њиховог доласка у савезну и републичку Скупштину и Сава центар, половином 1986. године, критикујући медије других република СФРЈ, а првенствено Словеније и Хрватске, за недовољну активност и неодлучност да се косовски проблем сагледа као југословенски и као такав реши на прави начин. (Vučelić, 1986, str. 3). Надаље, у *Књижевним новинама*, бр. 713 – 714, 01. 07. 1986, Светислав Спасојевић, у тексту – *„Југославијо, сјаси нас”* извештава како је колона Срба, њих око 3.000, свих узраста, кренула са Косова и Метохије према Београду, али да су заустављени на путу између Косова Поља и Приштине. О овоме сведочи и фотографија приказана на насловној страни *Књижевне речи*, бр. 292, 10. 01. 1987, која је проглашена најбољом фотографијом 1986. године, према мишљењу жирија ТАНЈУГ-а. Иначе, ради се о мештанима села Батусе, код Косова поља, којима се придружило и становништво других покрајинских насеља. Све се збивало у ноћи између 19. и 20. јуна 1986. године⁸. Разлог њиховог протеста био је тај што су се у ово село, доселиле четири албан-

⁷ Нацрт документа је објављен у јавности преко дневних новина Вечерње новости у два наставка 24. и 25. септембра 1986. године. Меморандум је одмах изазвао бурне реакције у СФРЈ, због својих погледа на стање нације и захтева за темељном реорганизацијом државе. Његова главна тврдња је да децентрализација води дезинтеграцији Југославије и да су Срби дискриминисани југословенским Уставом. У великом делу јавног мњења, политичке и културне елите бише СФР Југославије, укључујући и Србију, овај документ је сматран изразом „великосрпског национализма”, што он свакако није био.

⁸ У *Књижевној речи*, бр. 321, 10. 05. 1988., новинар Радосав Стојановић, у тексту под насловом *Фотос са Косова њрекинуо ѡрадицију ТАНЈУГ-а*, уз текст објављује и „спорну” фотографију која сведочи о догађајима од 20. 06. 1986. године. На фотографији је приказано како групу Срба која је са централног дела Косова и Метохије кренула за Београд, зауставља кордон полиције. Између полицијског кордона и грађана лежи старије лице, косовски сељак са

ске породице након 1981. године. До тада је ово село било насељено искључиво Србима. Текст је емотиван и потресан и описује читав догађај. (Spasojević, 1986, str. 3). У то време, са Косова и Метохије свакодневно пристижу вести о појединачним кривичним делима над српским становништвом, повећаном проценту исељавања Срба, нападима на њихову имовину, као и на имовину, свештенство и монаштво СПЦ⁹. Консензус унутар српске интелигенције по питању Косова и Метохије потврђује и изјава Душана Ковачевића, коју преноси Вања Булић, у тексту под насловом *Писац није осветљик*, објављеном у *Дуи*, бр. 329, 04. 10. – 17. 10. 1986., као интервју са Душаном Ковачевићем. На питање новинара какво је његово мишљење о проблему Косова, Д. Ковачевић одговара: исто што и свих осталих људи који су немоћни и забринути. Ми судбину Косова нећемо решити по кафанама и по кућама. Кад видите три човека у Београду како разговарају, будите сигурни да разговарају о Косову. Кад видите да седе четири човека и ћуте онда су испричали причу о Косову и мука им је. И јутрос сам поново отворио новине са страхом да у њима опет не нађем неко силовање, паљење или скрнављење. Кад нема убиства – одлично је. Проналазим нешто што је у данашњој Европи недопустиво. То што проналазим у новинама данас – то су ме у школи учили да тако настаје нацизам” (Kovačević, 1986, str. 37). Д. Ковачевић даље истиче, да ти доле, које називају иредентом, што је свима јасно да је фалсификован назив за једну много озбиљнију ствар, врло добро знају да то што ће силовати некога није само физички атак на једну личност. То је атак на морал и психу целог једног народа. То они знају и зато то чине. Како реагујемо на то? Само инфарктима, чиром, стресовима и огромном количином таблета за умирење. Руководство са Косова поручује да се стање побољшава. Пре пет година се о томе није знало, а у ових пет година свакодневно имате извештаје да се ствари понављају. Како се и шта се то онда побољшава?” (Kovačević, 1986, str. 38). Консензус о „косовском питању” у круговима српске интелигенције, потврђен је низом књижевних вечери које су се одржавале јуна 1987. године, под називом – *О Косову*

шајкачом (његово име је било Божа Марковић). Фотографија се зове *Без речи* и аутор је Драган Јовановић. Ова фотографија је добила награду жирија ТАНЈУГ за најбољу фотографију 1986. године. Међутим, из политичких разлога награда није уручена аутору, а ТАНЈУГ више није организовао оваква такмичења (Stojanović, 1988, str. 2). У часопису *Православље*, бр. 507, 01. 05. 1988, Радивој Папић, саопштава да је преминуо Божа Марковић, познатији као чика Божа, који је у два наврата предводио Србе са Косова из села Батусе, у скупштину СФРЈ и Сава Центар. Иначе, како аутор текста даље објашњава, фотографија овог човека како лежи испред кордона полиције који спречава Србе из Батуса да крену за Београд, добила је награду ТАНЈУГ-а, за најбољу фотографију 1986. године (Parić, 1988, str. 10 – 11).

⁹ Тако *Дуи*, бр. 330, 18. 10. – 31. 10. 1986, преноси текст Драгољуба Голубовића, под називом *Играла се дечица*, у коме се између осталог каже: „Са Косова и даље стижу вести о силовањима. Нека се пријаве, нека крију из страха, од понижења, па и због бесмисла, да се већ било шта каже. Некад су приче и предимензиониране што такође сведочи да су сепаратисти успели да посеју страх по српским и црногорским породицама, насиљем над женском децом, још и малолетном, где су часни људи најосетљивији. Што није могло оружјем, паљевинама, секирама, покушава се на начин којег би се цивилизован човек постигло. У свему томе све је више очигледно да силовања избегавају да чине одрасли, јер их закон негде и погоди, па се као ‘извршиоци’ јављају малолетници. Њих користе као средство за застрашивање, за бежање са родног тла” (Golubović, 1986, str. 32).

– за Косово. Иницијатор ових књижевних вечери било је *Удружење књижевника Србије*. *Књижевне новине*, бр. 732, 15. 05.1987., под насловом *О Косову за Косово* – штампају обавештење у виду текста којим се каже да је председништво УКС донело одлуку да се у њиховим просторијама организују књижевне вечери посвећене Косову, чиме ће писци подржати напоре за што хитније превазилажење трагичног стања на Косову¹⁰. (*Књижевне новине*, 1987, стр. 2). Надаље, у *Књижевним новинама*, бр. 733, 01. 06. 1987, Удружење књижевника Србије у тексту под насловом – *О Косову за Косово* – извештава да је у 9 вечери заредом од 15. до 23. маја, била изузетна посећеност и да су књижевне вечери представљале одличну илустрацију расположења и писаца и публике. На завршној вечери Александар Петров је обавестио све учеснике да ће се књижевне вечери одржавати сваког петка до 28. јуна. Такође, позвани су и писци да унутар својих секција у градовима широм Србије организују сличне вечери, а позив ће бити упућен и Друштву књижевника Војводине (ДКВ) и Друштву писаца Косова (ДПК). Најављено је и да ће бити штампан зборник *О Косову за Косово*. Закључујући девето књижевно вече, Добрица Ћосић изјављује: „У овим данима на нашем језику рађа се одиста нова, трагична поезија у најбољој традицији српског и европског песништва, а то значи: у духу, где се зачињу и окончавају сва човекова борења, ми смо започели борбу за слободно Косово. Косово се опет сели у поезију, а то значи у вечност” (Ćosić, 1987, стр. 4). У *Књижевним новинама*, штампају се најупечатљивији говори са књижевних вечери *О Косову – за Косово*, као израз подршке за решавање најкрупнијег проблема Југославије – проблема Косова и Метохије. На тим књижевним вечерима, које су биле веома посећене, чести гости су били Срби са КиМ (жртве албанског терора) и њихови представници. На пример, на једној протестној вечери били су Коста Булатовић, један од вођа косовских Срба, а са њим и један четрнаестогодишњи дечак из једног косовског села, чији је отац убијен 1982. године, а он сам био сурово пребијен пре само неколико месеци. Ту је био и адвокат Ђорђа Мартиновића који је говорио о Мартиновићевим патњама и како га киње власти” (Dragović-Soso, 2004, стр. 211). У *Књижевним новинама*, бр. 734, 15. 06. 1987, у виду саопштења из УКС – штампани су закључци Скупштине свих чланова УКС, одржане 07. 06. 1987. године у Београду. Наиме, скупштина се позитивно изјаснила о свим досадашњим књижевним вечерима *О Косову за Косово*, нагласила њихов висок стваралачки ниво и упутила апел југословенској јавности за што хитније решавање косовског проблема. Надаље, Скупштина свих чланова Удружења књижевника Србије „изражава најдубљу забринутост због непромењеног положаја српског народа на Косову и Метохији. И после шест година надлежни органи настављају да издају иста саопштења у којима се избегава именовање злочинаца и не кажњавају кривци. Успостављају се лажне симетрије, оптужује се штампа, књижевничке трибине, независна јавност, жртве недела. Све то говори о немоћи и служи прикривању злочина” (*Књижевне новине*, 1987, стр. 2). У закључку се још додаје: „Запањује нас да и поред свега до данас није приложена ниједна оставка на Косову и у СФР Југославији која би сведочила о

¹⁰ „Број књижевних вечери биће 9, а почињу 15. 05. 1987. године. Водиће их: Александар Петров, Милан Комненић, Адам Пуслојић, Драгомир Брајковић, Слободан Ракићић, Љубомир Симовић, Рајко Петров Ного, Матија Бећковић и Добрица Ћосић. Одржаће се континуирано, укључујући и суботу и недељу” (Petrov, 1987, стр. 2)

осећању одговорности и пробуженој свести. Обраћамо се југословенској јавности захтевом да се одговорни за геноцид на Косову суоче са јединственом осудом” (Књижевне новине, 1987, стр. 2). У *Књижевној речи*, бр. 303 - 304, јул 1987, Александар Петров, износи *Програмска начела УКС*. Иначе програмска начела УКС требала су да подрже у то време већ формиране политичке одлуке да се променом Устава СР Србије и враћањем САП Косова под надлежност републике, ситуација у покрајини стабилизује, као и да се исправи неравноправан положај СР Србије у односу на друге републике СФРЈ, настао доношењем Устава из 1974. године (v. Petrov, 1987, стр. 5). Убрзо потом, 28. 03. 1989. године створени су политички услови за измену уставних амандмана, и укинуте су надлежности аутономних покрајина. На тај начин, Република Србија је успоставила контролу над читавом територијом.

Уместо закључка

Методом анализе садржаја штампаних медија *НИН*, *Дуја*, *Књижевне новине*, *Књижевна реч* и *Православље*, аутор је дошао до закључка да је у периоду 1986/1987. године српска интелигенција била хомогена у погледу заштите српских националних интереса на Косову и Метохији. Томе су у великој мери допринеле сложене друштвене и политичке прилике на КиМ, у којима су српско становништво, свештенство и монаштво, као и верски објекти Српске православне цркве, били изложени константном насиљу већинског албанског становништва. У таквим условима, косовски завет је био културна подлога хомогенизације српске националне свести. Поред тога, правним ограничењима насталим Уставом из 1974, СР Србија је у политичком смислу, била немоћна да реши евидентне проблеме на Косову и Метохији. Српски интелектуалци, тачније новинари, књижевници, уметници, научници, академици и свештеници Српске православне цркве настојали су да надоместе такав политички вакуум. Истицањем косовског завета као једног од фактора хомогенизације српске националне свести, и отварањем српског националног питања, стварала се подршка у јавном мњењу у Србији, да је неопходно редефинисати национални положај Срба у СФРЈ. У периоду 1986/1987. године, уочено је следеће: 1. најпре, у циљу решавања проблема Срба на Косову и Метохији, мобилисани су поједини чланови *Удружења књижевника Србије*, *Српске православне цркве* и *Српске академије наука и уметности*; 2. српски интелектуалци су путем медија настојали да мобилишу и целокупну јавност у Србији; 3. косовски завет је био подлога за буђење патриоских осећања српског народа, и главно обележје српског националног идентитета; 4. истицано је да национални положај српског народа на територији Републике Србије, укључујући атономне покрајине мора бити редефинисан; 5. Аутономна покрајина Косово се мора вратити под ингеренцију Републике Србије; 6. догађаји на Косову и Метохији били су *политички окидач* оваквих ставова. Деловање српске интелигенције било је само део, у то време већ формиране политичке акције да се променом Устава СР Србије и враћањем САП Косова¹¹ под надлежност републике, ситуација у покрајини стабилизује, и исправи неравноправан положај СР Србије у односу на друге републике СФРЈ, настао доношењем Уста-

¹¹ И САП Војводине, где су такође постојали проблеми из истог разлога, али се они нису тако драстично испољавали. То, међутим, није тема овог рада.

ва из 1974. године. Већ 1989. године створени су услови за усвајање уставних амандмана, и укинуте су оне надлежности аутономних покрајина које им не припадају, а које су карактеристичне само за државе – федералне чланице. На тај начин, Република Србија је успоставила контролу над читавом територијом.

Ivan M. Baščarević¹
University of Priština with temporary Head Office
in Kosovska Mitrovica
Faculty of Philosophy,
Department of Sociology
Kosovska Mitrovica (Serbia)

SERBIA IN YUGOSLAVIA IN 1986/1987 – CONTENT ANALYSIS OF TEXTS PUBLISHED IN PERIODICALS²

(Translation In Extenso)

Abstract: This research paper is the result of the research of the print media *Književne novine*, *Književna reč*, *Pravoslavlje*, *NIN* and *Duga* in the course of 1986/1987 by using the method of content analysis. The research was conducted on the complete available material for the years 1986 and 1987. In some parts of the text and in the context of events, the analysis included printed media that are outside of the timeline of this research. By analysing the content of the abovementioned periodicals, the author concluded that the Serbian intelligentsia was homogenous in protecting Serbian national interests in Kosovo and Metohija. This can largely be attributed to complex social and political circumstances in which the population of Serbs, clergy and monks, as well as the sacral property of the Serbian Orthodox Church in Kosovo and Metohija, were exposed to constant violence by the Albanian majority. Under such conditions, the Kosovo myth served to the Serbian intelligentsia as the cultural foundation for the homogenization of national consciousness. In addition, according to the legal restrictions imposed by the 1974 Constitution, the Socialist Republic of Serbia was politically powerless to resolve the evident issues arising in Kosovo and Metohija. The Serbian intelligentsia, namely journalists, writers, artists, scientists, academicians and clergy of the Serbian Orthodox Church, tried to make up for such political vacuum. By highlighting the Kosovo myth and raising the Serbian national question, the public opinion in Serbia was created that it was necessary to redefine the national position of Serbs in the SFRY.

Keywords: Kosovo and Metohija, Serbia, Yugoslavia, the Serbian intelligentsia, the Kosovo myth, patriotism.

¹ ivan.bascarevic@pr.ac.rs

² This paper is the result of the research conducted under the project III 47023 „Kosovo and Metohija between the National Identity and Euro-integration” financed by the Serbian Ministry of Education, Science and Technological Development. It is the result of a research conducted for the purpose of writing a doctoral thesis themed *The relationship of the Serbian intelligentsia in the 1980s towards the Kosovo myth as a topos of national interests*, defended on December 22, 2016 at the Belgrade University's Faculty of Philosophy.

Introductory Notes

Social circumstances in Serbia in the mid-1980s were quite complex. With the 1974 Constitution, Serbia became a kind of “hostage” of its autonomous provinces, which, in addition to certain state symbols (flag, hymn, coat of arms) had *de facto* and *de jure* elements of statehood (see Baščarević, 2013). In that way, Serbia was in a confederal position in relation to its autonomous provinces. The provinces had their own political bodies, Assembly, government, independent judicial organs and, to a certain extent, police force (especially the Autonomous Province of Kosovo, in which police officers were dominantly ethnic Albanians), and most importantly, the *right to veto*. That right made it so that no political decision in the central part of the Republic of Serbia could be adopted without the consent of its autonomous provinces. On the other hand, taking advantage of their independent position, extremist Albanians in the territory of the Autonomous Province of Kosovo strove to ethnically homogenize the territory of Kosovo and Metohija, systematically, through various forms of pressure and violence against the Serbian population. In fact, when the Constitution was changed, i.e. from the latter half of the 1970s, and especially after the Albanian protests in 1981, Serbs in settlements with mixed population in Metohija and central Kosovo started first gradually, and later more intensively, to sell their estates, houses and flats, and to move to the central part of Serbia. Of course, all of that could not have gone unnoticed. As a result, numerous committees created by the decisions of the Serbian Government and independent bodies testified that the migration of the Serbian population was caused by numerous forms of pressure and violence (inability to get a job, threats, intimidation, property theft, verbal and physical assault, murder, rape, etc.) perpetrated by the majority Albanian population. Individual complaints of Serbs to provincial judicial and executive bodies yielded practically no results due to obstruction at all levels, from police investigations to court proceedings and verdicts. Besides Serbs’ private property, the property of the Serbian Orthodox Church was also targeted by the attacks, most commonly centuries-old Serbian sacred structures (monasteries in Metohija were threatened the most: Devič, Zочиšte, Dečani, Patriarchate of Peć), the clergy and monks. The pattern of violence was identical: verbal and physical assaults against the clergy and monks, desecration and robbing of churches and monasteries, usurpation of monastery grounds, cutting of forests, burning of crops, etc. The Government of the Republic of Serbia responded sharply. On numerous occasions in 1986/1987, political leaders of the Republic of Serbia visited Kosovo and Metohija, warning the political leaders in the Autonomous Province to take a more intensive stance to protect the rights of Serbs. However, due to the restrictions imposed by the 1974 Constitution, the Serbian leadership was unable to provide Serbs with any concrete support past its rhetoric. On the other hand, Albanian political representatives in Kosovo and Metohija took advantage of this, reacting mildly, often negating the obvious violence, whitewashing and covering up violent events, and sometimes even directly protecting the Albanian perpetrators. The public in Serbia was thoroughly informed about everything via electronic and print media, and reacted very strongly. Journalists, particularly those of the weekly *NIN* and biweekly *Duga*, meticulously and factually reported on every kind of violence against the Serbian population and property and clergy of the Serbian Orthodox Church in Kosovo and Metohija. In addition to journalists, Serbian intellectuals gathered in the *Association of Serbian Writ-*

ers, Serbian Academy of Sciences and Arts and Serbian Orthodox Church took a decisive stance to protect Serbian national interests. Periodicals *Književne novine*, *Književna reč* and *Pravoslavlje* published numerous texts dedicated to the analysis of the circumstances in Kosovo and Metohija, reviews of the consequences of the 1974 Constitution, migration of the Serbian population from Kosovo and Metohija, violence and pressure, and by placing emphasis on the *Kosovo myth*, endeavoured to spark the Serbian national consciousness and direct the Serbian social, political and cultural public and public opinion towards the protection of Serbian national interests (see Baščarević, 2017).

1. On the sample, method and technique of the research

The research was conducted on the complete available material of print media: the weekly *NIN* and bimonthly *Duga*, along with *Književne novine* (*Literary Papers*) – magazine of the Serbian Literary Cooperative, *Pravoslavlje* (*Orthodoxy*), the print medium issued by the Serbian Patriarchate and *Književna reč* (*Literary Word*), the journal of the Literary Youth of Serbia for literature, art, culture and social issues, in the period from January 1, 1986 to December 31, 1987. In addition to content analysis, we also used the analysis of the historical context in which the texts subject to content analysis were created; this analysis entails the placement of the discourse in the appropriate social and historical context. In some parts of the text and in the context of events, the analysis included print media that are outside of the timeline of this research. Using quantitative analysis, we have first established 1) the total number of texts dealing with the events in Kosovo and Metohija during the 1980s, 2) the diversity of their topics, 3) the timeline of their publishing, 4) the significance given to them based on the number of the page where they were printed, i.e. their positioning in the print medium that indirectly suggests the topic's significance. On the other hand, a qualitative approach was used to gain insight into 1) the content of the text, 2) the author's position, 3) the message sent to the readership by such a text, and 4) the extent to which the content itself explicitly and implicitly points to the author's need to incite the awakening of national consciousness, its strengthening and later mobilization. The unit of analysis was every text that covers the social, political, cultural and economic circumstances in Kosovo and Metohija, whose actors are individuals or entire social groups, regardless of their ethnicity, religion and social markings (gender, age, place of residence, etc.). First of all, we believe that the selected period under review (1986 – 1987) best illustrates the actions and role of the Serbian intellectual elite in Socialist Yugoslavia and its engagement in the promotion of national interests, with the Kosovo myth being the primary tool and cohesive factor in homogenizing the Serbian national consciousness. Also, if research conducted thus far is any indication, the systematic censorship of media content left insufficient room to actualize any ideas that would disrupt the official political concept. For this reason, the selection of material for the content analysis had to be restricted to the print media whose editorial policies found a way to strike a balance between the requests of the official policy, on the one hand, and critical intellectuals, on the other. The selection of print media used in the content analysis also factored in their reputation, contemporaneity and reach, which was best seen from their circulation. Namely, even though these print media were uneven in terms of page volume (e.g. the weekly *NIN* and biweekly *Duga* were printed on an average of 70 pages

throughout the entire observed period, while the other biweeklies averaged the following number of pages: *Pravoslavlje* – 16, *Književne novine* – 20 and *Književna reč* – 28 pages), we believe that their impact on the formation of opinions of the Serbian intelligentsia, and the public opinion in Serbia, was very significant.³ [Table 1](#) shows the results of the total number of units of analysis and the overall volume of pages in which the units of analysis are located, by year of issue and the print medium in the period 1986 – 1987. During this period, there were a total of 400 units of analysis with the total volume of 802 pages. By individual print medium, the results are as follows: in *NIN* – 169 units of analysis, volume 450 pages; in *Duga*, 52 units of analysis, volume 166 pages; in *Pravoslavlje* – 66 texts that constituted a unit of content analysis, on as many pages; in *Književne novine* – 40 units of analysis, volume 47 pages; and in *Književna reč* – 73 texts that were the subject of content analysis, on as many pages (see [Table 1](#)).

Also, the total number of units of analysis located on the initial pages (1–6) of all of the observed print media in the period 1986–1987 equalled 24%, of which the majority was in *Književna reč* (63.5%), followed by *Književne novine* (28.85%), *Pravoslavlje* (17.3%), while the equal percentage (11.54%) of texts was located in the weekly *NIN* and biweekly *Duga* (see [Table 2](#)).

2. Serbia in the second half of the 1980s. Analysis of research results

In addition to the total number of texts and their volume of pages, and the numeration of the pages where the texts were published, the quantitative content analysis also included the topics of texts, where the code of categories was created after multiple read-throughs of the texts. In this regard, we highlighted: 1) texts concerned with the criticism of the 1974 Constitution, 2) the 1981 protests of Albanians, 3) texts covering individual events in Kosovo and Metohija (various forms of violence and pressure against individuals and social groups, various forms of violence and pressure against the property and clergy of the Serbian Orthodox Church, migration of the population from SAP Kosovo, personal accounts as experiences of individuals concerning various forms of pressure and violence). Also analysed were 4) texts offering an institutional solution in Kosovo and Metohija (positions of certain political officials at the federal, republic or provincial level in relation to the political situation in Kosovo and Metohija and the resolution of the crisis in this Province, the opinions of the intelligentsia from other Yugoslav republics in relation to the political situation in Kosovo and Metohija, and the resolution of the crisis in this Province). Finally, the quantitative content analysis specified 5) various forms of articulating the topic, as follows: texts based on the poetic/literary, historical or demographic discourse, texts from various journalism genres: research and analyses, interviews, reports on specific events, etc., texts whose discourse is: cultural, educational or economic circumstances in Kosovo and Metohija. In this regard, by topic of the texts in the period 1986–1987, we may conclude the following: the majority of the texts (76 in total, 19%) covered the various forms of pressure and violence to which the Serbian population in the Autonomous Province of Kosovo was exposed. At the same time, a total of 57 texts

³ For more details on the research methodology, see Baščarević, 2016.

(14.25%) covered the emigration of the Serbian population from Kosovo and Metohija, while 50 (14%) reported on the various forms of pressure and violence against the clergy and property of the Serbian Orthodox Church. The effect achieved in the public by these topics was accentuated by personal accounts and testimonies of the Serbian people who were victims of pressure and violence. Specifically, there were 31 personal accounts of individuals (7.75%). Further, 21 texts (5.25%) presented the views of the intelligentsia in other Yugoslav republics, 8 texts (2%) covered the 1981 protests of Albanians in Kosovo, while 5 texts (1.25%) conveyed the opinions of the political elite at the federal, republic and provincial level. Also, a total of 4 texts (1%) directly addressed the shortcomings of the 1974 Constitution (see [Table 3](#)).

During the same period, in addition to the political discourse through which each of the topics of units of analysis was expressed, the texts were articulated as follows: a total of 85 texts (21.25%) were expressed as reports on various topics, informing about the events in Kosovo and Metohija. A total of 70 texts (17.5%) strove to substantiate the thesis of the continuous Serbian sacrifice in Kosovo and Metohija through a historical discourse, aiming to present the current situation in this manner. The poetic/literary discourse, in which a total of 50 texts (12.5%) were articulated, largely promoted the Kosovo myth, which, as has been mentioned, aims to be the cultural basis for the homogenization of the Serbian national consciousness. A total of 21 texts (5.25%) explained the political situation in Kosovo and Metohija through analyses and research, and the same number of texts addressed the culture, education and economy in this autonomous province, while 15 units of analysis (3.75%) were interviews (see [Table 4](#)).

The content analysis of the print media *Književne novine*, *Književna reč*, *Pravoslavlje*, *NIN* and *Duga* in the period 1986/1987 found the following: 1) firstly, the entire Serbian intelligentsia gathered in the *Association of Serbian Writers*, *Serbian Orthodox Church*, and *Serbian Academy of Sciences and Arts* was mobilized so as to resolve the problems of Serbs in Kosovo and Metohija; 2) Serbian intellectuals strove to mobilize the entire Serbian public through the media; 3) the Kosovo myth was the basis for the awakening of the patriotic feelings of the Serbian people, and the main marking of Serbian national identity; 4) it was underlined that the national position of Serbs in the territory of the Republic of Serbia, including the autonomous provinces, must be redefined; 5) the Autonomous Province of Kosovo must be returned to the jurisdiction of the Republic of Serbia; 6) the events in Kosovo and Metohija were the *political trigger* of such views. Namely, the Serbian population and Serbian cultural heritage in Kosovo and Metohija were constantly exposed to various forms of pressure and violence. This resulted in dissatisfaction, insecurity, existential risk, migration and protests against such unsustainable condition. On the other hand, a feeling of empathy and solidarity grew in the Serbian public. At the same time, the *cultural basis* for the patriotic feelings was the *Kosovo myth*, as the centuries-old pattern of the homogenization of the Serbian national consciousness, and one of the markings of Serbian national identity. In this way, through the “awakening” of the Serbian national consciousness, the basis was being created to redefine the position of the Serbian national community in the SFRY. In late 1985 already, and more explicitly in 1986, Serbs in Kosovo and Metohija endeavoured to draw the attention of the Serbian and, ultimately, Yugoslav public, to the evident problem in SAP Kosovo, which, as we have said, gained *de jure* elements of statehood by the 1974 Constitution. In September 1985, a petition of 2016 Serbs from Kosovo and Metohija was organized,

which gathered around 80,000 signatures more in a few months. The petition was also printed in *Književne novine*, issue 700–701 of December 15, 1985, so as to acquaint the wider public with it.⁴ Despite the evident political will in the Republic of Serbia, the appeals of Kosovo Serbs were largely futile, mostly due to the limited jurisdiction of the Republic government. As of that moment, the intellectuals in Serbia strove to act as a “cooperative” opposition to the ruling elite. To be more exact, the intellectuals said everything that the republic political leaders in Serbia had to keep quiet about for the sake of political correctness and labelling that took place under the veil of “Greater Serbian nationalism”. In addition to *journalists*, particularly active were some members of the *Association of Serbian Writers*, *Serbian Orthodox Church*, and *Serbian Academy of Sciences and Arts*. Soon after the petition organized by Serbs in Kosovo and Metohija, another petition followed, signed by 211 Serbian intellectuals in January 1986. This petition was important for two reasons. First, it showed the resolve of the Serbian intelligentsia to accept the role of an alternative political force and secondly, the text declared the aims of the radical political change in Kosovo and Metohija. The main request was to introduce the rule of law and the observance of democratic principles. The petition made mention of the centuries of sacrifice of the Serbian people through the creation first of its national state and then the two Yugoslavias. The petition invited the federal and republic authorities to put a stop to the Albanian aggression against the Serbs in Kosovo and Metohija, and to qualify the Serbian emigration from this province as centuries-old genocide. It also criticized the 1974 Constitution, which imposed a subordinate position on central Serbia relative to its autonomous provinces. In this way, the entire system of changes proposed by the Serbian intelligentsia entailed the return of jurisdiction of the Republic of Serbia over its provinces, i.e. its centralization in terms of political organization. The list of petition signees surpassed all previous individual efforts to mobilize the “Serbian national corpus” for the defence of Serbs in Kosovo and Metohija, both in terms of numbers and significance. The signees included: university professors, scientists, members of the Serbian Academy of Sciences and Arts, attorneys, architects, artists, writers, actors, directors, musicians, journalists, retired Yugoslav army generals, and bishops of the Serbian Orthodox Church. The petition was represented by all currents, as a matter of speaking, that would later crystallize within the Serbian intelligentsia, and go on to become leaders or members of

⁴ Namely, “the requests of 2016 Serbs from Kosovo and Metohija” were presented in 15 points: 1) guarantee of the exercise of fundamental human rights guaranteed by the SFRY Constitution; 2) FR Serbia should get the same status as the other Yugoslav republics; 3) all Greater Albania nationalists should be excluded from the ruling bodies of SAP Kosovo; 4) the names of the creators of the project of genocide of Serbs in Kosovo should be publicly released, regardless of their position in the SFRY; 5) hospitality should be denied to immigrants from the People’s Republic of Albania arrived after 1941, of which there are around 260,000, as they say; 6) all purchase and sale agreements relating to Serbian estates in Kosovo sold so far should be annulled; 7) Serbs expelled from Kosovo should be returned; 8) supervision of court bodies in Kosovo should be conducted; 9) Serbian should be introduced as the official language in Kosovo and Metohija; 10) the Albanian flag should no longer be displayed as a state symbol in SAP Kosovo; 11) the Ballists dossier, which has not been worked on since 1968, should be reconstructed; 12) all people who were victims of, and engaged against Greater Albanian chauvinism, should be rehabilitated; 13) the system of employment at the ratio 3:1 in favour of Albanians should be terminated; 14) the delegation of the petition signees should take part in the consideration of these requests; 15) all the requests should be taken into consideration as early as possible in 1986” (*Književne novine*, 1985, p. 3).

newly formed political parties after 1990. These facts support the existence of a consensus among the Serbian intelligentsia of the time that it is necessary to support Serbs in Kosovo and Metohija. The liberal emphasis of this petition was sufficiently strong to keep together this huge and, ultimately, unstable coalition (Dragović – Soso, 2004, p. 209). In mid-1986, more intense protests of Serbs began in Kosovo Polje, a settlement in central Kosovo near Priština, which was designated as the seat of the movement for the protection of the rights of Serbs in Kosovo and Metohija, along with constant trips to Belgrade so as to present the requests for the resolution of Serbs' problems in the southern province before the republic and federal assemblies. At the same time, the strong support by the Serbian intelligentsia was seen in the texts published in print media and TV reports. During this period, scientific studies were written dealing with the analysis of the historic relations between Serbs and Albanians, such as *Knjiga o Kosovu* (*The Book on Kosovo*, 1986) by Dimitrije Bogdanović, along with literary and artistic works focused on the alternatives to the predominant and commonly accepted history. Examples include *Knjiga o Milutinu* (*The Book of Milutin*, 1986) by Danko Popović, *Ruski konzul* (*The Russian Consul*, 1987) by Vuk Drašković, and the collection of poems *Izgon* (*Exit*, 1985) by Milan Komnenić. Dušan T. Bataković wrote a text entitled *Kosovo in the historical awareness of our time, an interview with Dimitrije Bogdanović* published in *Književna reč*, issue 272 of February 16, 1986, which conveys the following positions of this author, who, speaking about Serbian-Albanian relations, said that: “many things were turned upside down, many politically very relevant facts regarding Serbian-Albanian relations were suppressed or forgotten. As if everything began a day or two ago, no further than the Balkan War in 1912 and the creation of Albania in 1913. It is therefore necessary to provide people with reliable historiographic information so as to learn about the true extent of the problem, and so that as a people and a multinational community we may defend ourselves from fallacies and mystifications, from half-truths and unfounded complexes that are methodically planted on us precisely from those sources” (Bogdanović, 1986, p. 18). D. Bogdanović reached a conclusion that “there is no doubt that in the history of the Serbian people, Kosovo and Metohija are a central area with the greatest concentration of the Serbian population, with extremely high economic potential in all economic branches, with developed cities and such artistic achievements, without which the culture of the Serbian people could not be imagined. This is why Kosovo is a symbol of Serbian statehood and culture, something akin to a holy land of the Serbian people. It is made holy in particular by the living, unforgettable memory of the Battle of Kosovo on Vidovdan (which is, comment by I.B.), in the series of great battles of European peoples (along with Thermopylae, Poitiers, Kulikovo and others), a symbol of commitment to the values of a fully-fledged civilization, a symbol of the national identity of the Serbian people” (Bogdanović, 1986, p. 18). In the same issue of *Književna reč*, an overview of *Knjiga o Kosovu* by Dimitrije Bogdanović was printed, prepared by Radoš Ljušić. The author of the overview believes that this is a book “about the struggle of Serbs and Albanians for Kosovo and the incessant migration to the central part of the Balkans and from it. One would say, a centuries-old problem. The reader will only be imposed the fundamental idea, which is that the Serbian people may be weary from the centuries of battle against not just Albanians, but also Turks, Bulgarians, Austrians, Germans and various other visible and invisible forces, and that lately they have been low in spirit. As opposed to the Serbs, the Albanians neither had that many opponents, nor did they spend their physical and spiritual strength in the creation of their national state. Not ex-

hausted by that struggle, the Albanians expressed all the strength of national romanticism in the socialist period” (Ljušić, 1986, p. 25). The case was similar with the collection of poems *Exit* by Milan Komnenić, which also attracted the interest of the Serbian public. First, *Književne novine*, issue 683 of March 1, 1985, p. 2 published parts of this book of poetry, which was conceived to speak about the expulsion of the Serbian people from Kosovo and Metohija. Also, *Književne novine*, issue 700-701 of December 15, 1985 printed the *Selection from the collection of poems Exit*, in particular the poems *Lab and Sitnica*, *Žal za Metohijom* (*Yearning for Metohija*), Đakovica. *Književna reč*, issue 294 of 10 February 1987, p. 13, printed Milan Komnenić, *excerpts from the collection of poems Exit: Jesenji rasvit u Podujevu* (*Autumn dawn in Podujevo*), Mušutište, *Strašni sud u Gračanici* (*Last Judgement in Gračanica*), *Ridanica* (*Tearjerker*). In *Književna reč*, issue 300 of May 1987, Milutin Srećković, in a text entitled *Ridanice o Kosovu* (*Tearjerkers about Kosovo*), expressed his belief that “in the collection of poems *Exit* by Milan Komnenić, the poems are about the reality of the Serbian people in Kosovo, their ancient hearth, about the genocide committed against them by the Albanian separatists (who want, comment by I.B.) an ethnically pure Kosovo, and with that aim commit terror whose soullessness is unmatched in the ethical and legal experience of European peoples. It is one of the most horrifying screams in our literature, one that comes from the depths of history, from the sorrow of many Kosovo centuries, from these days” (Srećković, 1987, p. 25). Further, in *Književne novine*, issue 740 of October 15, 1987, Slobodan Rakitić, in a text entitled *Songs about the exodus – a collection of poems Exit*, underlines: “As if the entire history of Serbs is one large exodus, one escape and constant search for a place for a cradle and a grave. That Serbian escape has been happening for several centuries as the only national continuity. Certain parallelisms impose themselves in the reading of *Exit*. In the church Samodreža the Serbian army took part in communion on the eve of the Battle of Kosovo. Today, Samodreža is the symbol of one of the most tragic events in recent Serbian and, if you will, European history – the murder of a son before the mother’s eyes.⁵ Is Kosovo our destiny?” (Rakitić, 1987, p. 13). An incentive to a review of history came due to the escalation of the conflict in Kosovo and Metohija and the increasingly more noticeable physical violence against the Serbian population. The most striking example was the

⁵ This concerns the murder of Danilo Milinčić from the village of Samodreža, near Vučitrn in Kosovo, on June 2, 1982. In *Pravoslavlje*, issue 367 of July 1, 1982, in the text entitled *The Milinčić family has not left Kosovo*, there is a detailed description of Milinčić’s murder according to the testimony of his mother Danica Milinčić, which was televised (in the show “Monitor” broadcast on TV Belgrade on June 10, 1982, Danica, with her younger son, answers reporters’ questions and talks about the event). Atanasije Jevtić says in this text: “Unfortunately, young people were also involved in the brutal and insidious murder of Danilo Milinčić in the village of Samodreža. Danilo’s grieving mother tried in vain to protect her son with her own body, getting wounded in the hand with which she had protected his son’s heart. The poor woman, widowed a long time ago – her husband had been killed fifteen years ago (the perpetrator has not been found yet, certainly from the same surroundings!) – remained with her widowed daughter-in-law and Danilo’s infants (one of the children has not even been born yet), she stayed sobbing and crying; we also witnessed those tears. She came to us for help and protection. “This is the Albanian country of Enver Hoxha”, fumed Ferati (the murderer), said the old lady, only to be stopped by tears. It is difficult, but it’s better for them to leave. We ourselves left Samodreža four years ago. We left behind a large estate, a new house, halfway built. We could not resist the pressure we were experiencing. We had complained, but received no help, said Sofija Stojanović (70), who came from Belgrade to take in her neighbours, the Milinčić family” (Urošević, 1982, p. 3).

“*Martinović case*”.⁶ In *Književna reč*, issue 292 of January 10, 1987, Milovan Danojlić, in a text entitled *The Martinović Case*, provides an overview of the book by Svetislav Spasojević, *The Martinović Case*, and in short describes in the text the event and what occurred later in hospitals across the country and in court. He further concludes that, according to the court report, Đ. Martinović was “neither wrong nor right, neither wronged nor committed a wrong”, and asks how that is possible. According to the author, those guilty were among the leadership of the state that hoped, by concealing the crime, to equalize the intolerance among the peoples and conceal the actual condition in Kosovo and Metohija (Danojlić, 1987, p. 5). According to a large part of the Serbian intelligentsia, this event was a symbol of the suffering of Kosovo Serbs. In his collection of poems *Exit*, Milan Komnenić dedicated a poem to “*The bottle of Đorđe Martinović*”. Mića Popović painted a work entitled “*May 1, 1985*”. The painting shows Đorđe Martinović on a cross being raised by Albanians with a glass pointed towards him, while members of the police are standing around and silently watching it happen (NIN, 1989, p. 43). A very dramatic image of the suffering of Đ. Martinović was put forth by academicians of the Serbian Academy of Sciences and Arts, creators and signees of the famous unfinished Memorandum of 1986;⁷ In their opinion, the “*Martinović case*” was significant not only because of the extreme, unprecedented violence evocative of the darkest times of Turkish impalement, but also because of the stubborn refusal to establish and admit the truth in a regular court procedure. Instead of this serving as a cause for the confirmation of the supreme worth of the law and human rights, the case was seen in Kosovo as an opportunity to put to the forefront the sovereignty of the province, and to impose on FR Serbia the principle of “not meddling with the internal dealings of the province, as if the relations between them were transnational or international” (Memorandum of the Serbian Academy

⁶ Đorđe Martinović from the vicinity of Gnjilane was allegedly impaled on a bottle in May 1985. The case was never resolved. Findings by Priština doctors reported that Đ. Martinović had hurt himself while stimulating himself, while the findings of Belgrade and international doctors pointed to severe physical injuries caused by multiple persons. The federal authorities accepted the Priština findings and published them as the official version of the events, which led to an even greater confrontation with the Serbian intelligentsia, and to negative consequences in the Serbian public. Also, in other Yugoslav republics, this event served as a cause for another wave of cynicism. The Croatian weekly *Danas*, in an article signed by the editor himself, states that Đ. Martinović’s claims of having been assaulted by the Albanians were an attempt to avoid the badge of shame of his surroundings and conceal his own homosexual tendencies. The weekly *Vjesnik* published a text in a similar tone, saying that the self-injury of Đ. Martinović was an attempt to use the growing hysteria against Albanian nationalism, and is as shameful an act as is the act of which the Albanian nationalists are being accused. However, the “*Martinović case*”, due to all the controversy that accompanied it, caused unprecedented interest by the public, and was a turning point towards “reigniting” the Kosovo myth and the rise in the national and patriotic sentiment of Serbs (see Spasojević, 1986).

⁷ The draft document was published to the public in the daily *Večernje novosti* in two editions, on September 24 and 25, 1986. The memorandum immediately sparked strong reactions in the SFRY, due to its views on the state of the nation and the requests for a thorough reorganization of the country. Its main claim was that decentralization leads to the disintegration of Yugoslavia, and that the Serbs are discriminated against by the Yugoslav Constitution. A large part of the public, political and cultural elite of the former SFR Yugoslavia, Serbia included, saw this document as an expression of “Greater Serbian nationalism”, which it of course was not.

of Sciences and Arts (draft), 1986). In 1986, Serbs from Kosovo and Metohija started to intensively come in massive numbers to the Yugoslav capital. In *Književne novine*, issue 708 of April 15, 1986, Biserka Matić in the text *People from Kosovo speak*, conveyed the statements of Serbs in Kosovo and Metohija about their suffering, which they had stated in the SFRY National Assembly on February 26, 1986, and in Sava Centar in Belgrade on April 7, 1986. It is estimated that around a hundred of them came to the National Assembly, while 550 of them were counted in Sava Centar (Matić, 1986, p. 1). Also, Milorad Vučelić, in the same issue, in a text entitled *Kosovo – a drama of power and responsibility*, reported extensively about the past events in which Serbs from Kosovo and Metohija participated, from the petition in 1985 up to their arrival to the federal and republic Assembly and Sava Centar in mid-1986, criticizing the media of other SFRY republics, mainly Slovenia and Croatia, for their lack of activity and indecisiveness to see the Kosovo problem as a Yugoslav problem and, as such, resolve it in the proper way (Vučelić, 1986, p. 3). Further, in *Književne novine*, issue 713–714 of July 1, 1986, Svetislav Spasojević, in the text *Yugoslavia, save us*, reports that a column of around 3,000 Serbs of all ages started for Belgrade from Kosovo and Metohija, but were stopped on the road between Kosovo Polje and Priština. This was evidenced by the photograph on the front page of *Književna reč*, issue 292 of January 10, 1987, which TANJUG proclaimed the best photograph of the year 1986. Incidentally, these people were the inhabitants of the village Batuse near Kosovo Polje, who were joined by the people from other villages in the province. Everything happened in the night between June 19 and 20, 1986⁸. The reason for their protest was the fact that four Albanian families had moved to this village since 1981. Until then, the entire village had exclusively been populated by Serbs. This emotional and harrowing text describes the entire event (Spasojević, 1986, p. 3). At the time, news from Kosovo and Metohija came on a daily basis, about individual criminal acts against the Serbian population, the rising percentage of Serb emigration, attacks against their property, and the property, clergy and monks of the Serbian Orthodox Church.⁹ A consensus

⁸ In *Književna reč*, issue 321 of May 10, 1988, the journalist Radosav Stojanović, accompanied his text entitled *Photo from Kosovo stopped TANJUG's tradition* with a "contentious" photo of the events that took place on June 20, 1986. The photo showed a police cordon preventing a group of Serbs from the central part of Kosovo and Metohija from moving towards Belgrade. In between the cordon and the citizens there is an older person lying on the ground, a Kosovo villager wearing a traditional Serbian hat called *šajkača* (his name was Boža Marković). The author of the photograph entitled *No comment* was Dragan Jovanović. It was pronounced the best photograph of 1986 by the TANJUG jury. However, for political reasons, the author did not receive the award, and TANJUG stopped organizing such contests (Stojanović, 1988, p. 2). In the magazine *Pravoslavlje*, issue 507 of May 1, 1988, Radivoj Papić wrote that Boža Marković had died. On two occasions, Mr Marković, known as Uncle Boža, had led the Serbs from the Kosovo village Batuse to the SFRY assembly and Congress Centre "Sava". Incidentally, as the author of the text goes on to explain, the photograph of this man lying in front of a police cordon preventing Serbs from Batuse from moving towards Belgrade, was pronounced the best photograph of the year 1986 by TANJUG (Papić, 1988, pp. 10–11).

⁹ *Duga*, issue 330 of October 18–31, 1986, published a text by Dragoljub Golubović entitled *The children were playing*, where he says, among other things: "We are still receiving news of rape from Kosovo. Some are reported, some are concealed out of fear of humiliation, and even out of pointlessness of saying anything at all. Sometimes the stories are overblown, which also shows that the separatists managed to sow fear in Serbian and Montenegrin families through violence

among the Serbian intelligentsia regarding the question of Kosovo and Metohija is confirmed by the statement of Dušan Kovačević, reported by Vanja Bulić, in a text entitled *The writer is not an avenger*, published in *Duga*, issue 329 of October 4–17, 1986, as an interview with Dušan Kovačević. Asked by the journalist about his opinion concerning the Kosovo problem, D. Kovačević answers: it is the same as that of all other powerless and worried people. We will not resolve Kosovo's fate in bars and our homes. When you see three people talking in Belgrade, you can be certain they're talking about Kosovo. When you see four people sitting down in silence, know that they talked about Kosovo and are now sick. This morning again I opened the newspaper, afraid I might find in it another rape, arson or desecration. When there are no murders – it's great. I am finding something that is impermissible in today's Europe. What I'm finding in the newspaper today is how I was taught in school that Nazism begins" (Kovačević, 1986, p. 37). D. Kovačević goes on to emphasize that those people down there, called irredentist, which everyone knows is a falsified name for something much more severe, know very well that raping someone is much more than a physical attack against one person. That is an attack on the morale and psyche of an entire people. They know this and that is why they do it. How do we respond to that? Only with heart attacks, ulcers, stress and huge amounts of tranquilizers. The Kosovo leadership says things are getting better. Five years ago there was no knowledge of it, and in these five years you've been getting reports of things repeating every day. So how and what is improving now?" (Kovačević, 1986, p. 38). The consensus on the "Kosovo question" in the Serbian intelligentsia was confirmed by a series of literary evenings held in June 1987, entitled *On Kosovo – for Kosovo*. The initiator of these literary evenings was the *Association of Serbian Writers*. *Književne novine*, issue 732 of May 15, 1987, entitled *On Kosovo for Kosovo* – printed a notification in the form of a text stating that the presidency of the *Association of Serbian Writers* had adopted a decision to organize literary evenings dedicated to Kosovo on their premises, in which way the writers would support the efforts to overcome the tragic situation in Kosovo as urgently as possible.¹⁰ (*Književne novine*, 1987, p. 2). Further, in *Književne novine*, issue 733 of June 1, 1987, the *Association of Serbian Writers*, in a text entitled *On Kosovo for Kosovo* reported that the 9 consecutive evenings from May 15 to 23 had been visited by great numbers of interested people, and that the literary evenings were an excellent illustration of the disposition of the writers and the audience. At the final evening, Aleksandar Petrov informed all participants that literary evenings would be held every Friday until June 28. Also, the writers were invited, within their sections in cities across Serbia, to organize similar evenings, and an invitation would also be sent to the Association of Writers of Vojvodina and Kosovo Writers' Association. It was announced that the collection *On Kosovo*

against female children, even underage girls, where honourable men are the most sensitive. What could not be done with weapons, fire and axes is now attempted in a way that would shame any civilized man. In all of that, it is becoming increasingly obvious that adults are refraining from committing rape, because the law may in some cases reach them, so juveniles are reported as the "perpetrators". They are used as a means of terror, for expulsion of people from their places of birth" (Golubović, 1986, p. 32).

¹⁰ "There will be 9 literary evenings, starting from May 15, 1987. They will be hosted by: Aleksandar Petrov, Milan Komnenić, Adam Puslojić, Dragomir Brajković, Slobodan Rakitić, Ljubomir Simović, Rajko Petrov Nogo, Matija Bečković and Dobrica Ćosić. They will be held continuously, including on Saturday and Sunday" (Petrov, 1987, p. 2)

for Kosovo would be printed. In conclusion of the ninth literary evening, Dobrica Ćosić stated “These days, our language is witnessing the birth of truly new, tragic poetry in the best tradition of Serbian and European poetry, which means: in the spirit, where all man’s struggles start and end, we have begun a struggle for a free Kosovo. Kosovo is again moving into poetry, and that means into eternity” (Ćosić, 1987, p. 4). *Književne novine* printed the most prominent speeches given on literary evenings *On Kosovo – for Kosovo*, as a show of support for the resolution of Yugoslavia’s greatest problem – the problem of Kosovo and Metohija. Those literary evenings, which were attended by great numbers of people, were also frequently visited by Serbs from Kosovo and Metohija (the victims of Albanian terror) and their representatives. For example, one protest evening was attended by Kosta Bulatović, one of the leaders of Kosovo Serbs, who was accompanied by a fourteen-year-old boy from a Kosovo village, whose father had been murdered in 1982, and who was brutally beaten only a few months before. Also in attendance was Đorđe Martinović’s attorney, who talked about Martinović’s suffering and persecution by the authorities (Dragović-Soso, 2004, p. 211). *Književne novine*, issue 734 of June 15, 1987 printed the conclusions of the Assembly of all members of the *Association of Serbian Writers*, held on June 7, 1987 in Belgrade. Specifically, the Assembly expressed its positive opinion about all literary evenings *On Kosovo for Kosovo* held thus far, emphasizing their high degree of creativity, and appealed with the Yugoslav public to resolve the Kosovo problem as urgently as possible. Further, the Assembly of all members of the *Association of Serbian Writers* “expressed its deepest concern due to the unchanged position of the Serbian people in Kosovo and Metohija. Even after six years, the authorities continue to send out the same statements that avoid naming any criminals and punishing those guilty. False symmetries are being set up, and accusations target the press, literary forums, the independent public, victims of misdeeds. All of this indicates powerlessness and is used to cover up crimes” (*Književne novine*, 1987, p. 2). The conclusion adds: “We are astounded that, despite of everything, to this day, not a single resignation has been proposed in Kosovo and in SFR Yugoslavia, which would indicate a feeling of responsibility and awakened consciousness. We are addressing the Yugoslav public with the request to face those responsible for genocide in Kosovo with unanimous denunciation” (*Književne novine*, 1987, p. 2). In *Književna reč*, issue 303-304 of July 1987, Aleksandar Petrov presented the *Programme principles of the Association of Serbian Writers*. These programme principles were to support the political decisions already formed at the time, to change the constitution of FR Serbia and return SAP Kosovo under the republic’s jurisdiction so as to stabilize the situation in the province and rectify the unequal position of FR Serbia in relation to other SFRY republics caused by the 1974 Constitution (see Petrov, 1987, p. 5). Soon after, on March 28, 1989, political conditions were created to change the constitutional amendments, and the jurisdictions of the autonomous provinces were revoked. In that way, the Republic of Serbia gained control over the entire territory.

In place of a conclusion

Through the content analysis of print media *NIN*, *Duga*, *Književne novine*, *Književna reč* and *Pravoslavlje*, the author concluded that in the period 1986/1987 the Serbian intelligentsia was homogeneous in terms of the protection of Serbian national interests in Kosovo and Metohija. This was largely contributed by the complex social and political circumstances in Kosovo and Metohija, in which the Serbian population, clergy and monks, and the re-

ligious structures of the Serbian Orthodox Church, were exposed to constant violence at the hands of the majority Albanian population. In such conditions, the Kosovo myth was the cultural basis for the homogenization of the Serbian national consciousness. In addition, the legal restrictions arising from the 1974 Constitution rendered FR Serbia politically powerless to resolve the problems apparent in Kosovo and Metohija. Serbian intellectuals, more precisely journalists, writers, artists, scientists, academicians and priests of the Serbian Orthodox Church made efforts to make up for such political vacuum. By emphasizing the Kosovo myth as one of the factors for the homogenization of the Serbian national consciousness, and by opening the Serbian national question, the opinion that it is necessary to redefine the national position of Serbs in the SFRY gained support in the Serbian public. In the period 1986/1987, the following was noted: 1) firstly, some members of the *Association of Serbian Writers, Serbian Orthodox Church and Serbian Academy of Sciences and Arts* were mobilized to resolve the problem of Serbs in Kosovo and Metohija; 2) Serbian intellectuals strove to mobilize the entire Serbian public through the media; 3) the Kosovo myth was the basis for the awakening of the patriotic feelings of the Serbian people, and the main marking of Serbian national identity; 4) it was underlined that the national position of the Serbian people in the territory of the Republic of Serbia, including the autonomous provinces, must be redefined; 5) the Autonomous Province of Kosovo must be brought back under the jurisdiction of the Republic of Serbia; 6) the events in Kosovo and Metohija were the *political trigger* of such views. The work of the Serbian intelligentsia made up only a part of the political action already formed at the time to change the constitution of FR Serbia and return SAP Kosovo¹¹ under the republic's jurisdiction so as to stabilize the situation in the province and rectify the unequal position of FR Serbia in relation to other SFRY republics caused by the 1974 Constitution. In 1989 already, the conditions have been created for the adoption of the constitutional amendments, and the jurisdictions of autonomous provinces that do not belong to them, which are characteristic only of the states – federal members – were revoked. In this way, the Republic of Serbia gained control over the entire territory.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Bataković, T. D. (February 16, 1986). Kosovo in the historical consciousness of our time – an interview with Dimitrije Bogdanović. *Književna reč*, no. 272, 18 – 25. [In Serbian]
- Bašćarević, I. (2013). Serbian intelligence in socialism and national interest - 1974 Constitution and its influence on the Serbian desuverenization towards the understanding of Serbian intelligence at that time. In V. Vuletić, J. Čirić, U. Šuvaković (eds) *Globalization and Desuverenization*. Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet Univerziteta u Prištini; Beograd: Srpsko sociološko društvo, Institut za uporedno pravo, pp. 73 - 90. Available at <https://drive.google.com/file/d/0BzVmKuYYMVVqLUFURWl0UEtsZms/view> [In Serbian]
- Bašćarević, I. (2016). *The relation of Serbian intelligence of the eighties of the twentieth century to the Kosovo myth as a topos of national interests*. Doctoral Dissertation. Beograd: Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu [In Serbian].

¹¹ And SAP Vojvodina, where problems were also caused by the same reason, but did not manifest so drastically. However, that is not the topic of this paper.

- Baščarević, I. (2017). Reparation of globalization processes in Kosovo and Metohija - the beginnings of internationalization of the “frozen” inter-ethnic conflict. In U. Šuvaković, V. Čolović, O. Marković Savić (eds) *Globalization & Glocalization*. Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet Univerziteta u Prištini; Beograd: Srpsko sociološko društvo, Institut za političke studije, pp. 89 - 100. Available at https://drive.google.com/file/d/1L5OVkL-e_6tONSSmw_W1S4jyTTEvvDF3/view [In Serbian]
- Bogdanović, D. (February 16, 1986). Kosovo in the historical consciousness of our time (interview). *Književna reč*, no. 272, 18 - 25. [In Serbian]
- Bogdanović, D. (1986). *The book on Kosovo*. Beograd: SANU. [In Serbian]
- Bulić, V. (April 04-17, 1986). The writer is not avenger, *Duga*, no. 329, 37 - 38. [In Serbian]
- Ćosić, D. (Jun 1, 1987). Speech from the conclusion of literary evenings, *Književne novine*, no. 733, 4. [In Serbian]
- Danojlić, M. (January 10, 1987). Case Martinović. *Književna reč*, no. 292, 5. [In Serbian]
- Dragović – Soso, J. (2004). *Savior of the Nation*. Beograd: Edicija Reč. [In Serbian]
- Golubović, D. (October 18-31, 1986). Played the boy, *Duga*, no. 330, 32. [In Serbian]
- Ljušić, R. (February 16, 1986). Display of the Kosovo Book. *Književna reč*, no. 272, 25. [In Serbian]
- Kovačević, D. (April 04-17, 1986). The writer is not avenger, (interview). *Duga*, no. 329, 37 - 38. [In Serbian]
- Komnenić, M. (1987). *Exit*. Beograd: BIGZ. [In Serbian]
- Književne novine*, (December 15, 1985). no. 700 – 701, 3. [In Serbian]
- Književne novine*, (May 15, 1987). no. 732, 2. [In Serbian]
- Književne novine*, (June 15, 1987). no. 734, 2. [In Serbian]
- Matić, B. (April 15, 1987). People from Kosovo speak. *Književne novine*, no. 708, 1. [In Serbian]
- Memorandum of the Serbian Academy of Sciences and Arts*, draft, (autumn 1986). Available at <https://www.helsinki.org.rs/serbian/doc/memorandum%20sanu.pdf> [In Serbian]
- NIN*, (February 12, 1989). no. 1990, 43. [In Serbian]
- Papić, R. (01 May 1988). Bozo Markovic passed away. *Pravoslavlje*, no. 507, 10 - 11. [In Serbian]
- Petrov, A. (May 15, 1987). About Kosovo for Kosovo. *Književne novine*, no. 732, 2. [In Serbian]
- Petrov, A. (July 1987). Program principles of the UKS. *Književna reč*, no. 303 – 304, 5. [In Serbian]
- Rakitić, S. (October 15, 1987). Songs about the exodus - a collection of poems *Exit*, *Književne novine*, no. 740, 13. [In Serbian]
- Spasojević, S. (1986). *Case Martinović*. Beograd: Partizanska knjiga. [In Serbian]
- Spasojević, S. (July 1, 1986). Yugoslavia, save us. *Književne novine*, no. 713 - 714, 3. [In Serbian]
- Srećković, M. (May 1987). A Prayer on Kosovo. *Književna reč*, no. 300, 25. [In Serbian]
- Stojanović, R. (May 10, 1988). Photos from Kosovo broke the tradition of TANJUG. *Književna reč*, no. 321, 2. [In Serbian]
- Urošević, A. (July 1, 1982). The Milinčić family did not leave Kosovo. *Pravoslavlje*, no. 367, 3. [In Serbian]
- Vučelić, M. (April 15, 1986). Kosovo - a drama of power and responsibility. *Književne novine*, no. 708, 3. [In Serbian]

APPENDIX / ПРИЛОЗИ

Табела 1. Приказ укупног броја јединица анализе и укупног обима страна на којима је лоцирана јединица анализе према години издања и штампаном медију (1986–1987) /

Table 1. Overview of the total number of units of analysis and overall volume of pages in which units of analysis are located, by year of issue and print medium (1986–1987)

Година издања / штампани медиј / Year of issue/print medium	НИН / NIN	Дуга / Duga	Православље / Pravoslavlje	Књижевне новине / Književne novine	Књижевна реч / Književna reč	Укупно / Total
1986	89/218	18/62	33/33	14/16	36/36	190/365
1987	80/232	34/104	33/33	26/31	37/37	210/437
Укупно / Total	169/450	52/166	66/66	40/47	73/73	400/802

Табела 2. Приказ броја страна (почетне стране 1–6) на којима је лоцирана јединица анализе према години издања и штампаном медију (1986–1987) /

Table 2. Overview of the number of pages (initial pages 1–6) in which a unit of analysis is located, by year of issue and print medium (1986–1987)

Година издања / штампани медиј / Year of issue/print medium	НИН / NIN	Дуга / Duga	Православље / Pravoslavlje	Књижевне новине / Književne novine	Књижевна реч / Književna reč	Укупно / Total
1986	6	2	2	6	15	31
1987	6	4	7	9	18	44
Укупно / Total	12	6	9	15	33	75
%	11.54%	11.54%	17.3%	28.85%	63.5%	24%

Табела 3. Тематика текстова у периоду 1986–1987. према штампаном медију /

Table 3. Topics of texts in the period 1986–1987, by print medium

Тематика текстова / Topic of texts	НИН / NIN	Дуга / Duga	Православље / Pravoslavlje	Књижевне новине / Književne novine	Књижевна реч / Književna reč	Укупно / Total	%
Устав из 1974. / 1974 Constitution		2	1	1		4	1%
Демонстрације на Косову и Метохији из 1981. / 1981 protests in Kosovo and Metohija		2		3	3	8	2%

Различити видови притисака и насиља над становништвом / Various forms of pressure and violence against the population	4	14	43	5	10	76	19%
Различити видови притисака и насиља над службеницима и објектима СПЦ / Various forms of pressure and violence against the clergy and structures of the Church	1	2	43	1	3	50	14%
Исељавање становништва из САП Косово / Emigration of the population from SAP Kosovo	4	16	20	5	12	57	14.25%
Личне приче појединаца о различитим видовима притисака и насиља / Personal accounts of individuals on the various forms of pressure and violence	1	5	16	5	4	31	7.75%
Ставови политичке елите / Opinions of the political elite	1		1	3		5	1.25%
Ставови неспрпске интелигенције / Opinions of the non-Serbian intelligentsia	3	3		10	5	21	5.25%

Табела 4. Начин артикулације теме у периоду 1986–1987. према штампаном медију /
Table 4. Manner of articulating the topic in the period 1986–1987, by written medium

Начин артикулације теме / Manner of articulating the topic	НИН / NIN	Дуга / Duga	Православље / Pravoslavlje	Књижевне новине / Književne novine	Књижевна реч / Književna reč	Укупно / Total	%
Поетско-књижевни дискурс / Poetic/literary discourse			27	13	10	50	12.5%
Историјски дискурс / Historical discourse	1	9	38	7	15	70	17.5%
Демографски дискурс / Demographic discourse	1	2		3	3	9	2.25%
Анализе и истраживања / Analyses and research		1		2	18	21	5.25%
Интервјуи / Interviews	2	7		2	4	15	3.75%
Извештаји / Reports	2	9	46	13	15	85	21.25%
Култура, просвета, економија / Culture, education, economy	1	2	4	4	10	21	5.25%

← НАЗАД

← БАСК